

**Stanowisko kruszczyka sinego *Epipactis purpurata*
na Wzgórzach Trzebnickich**

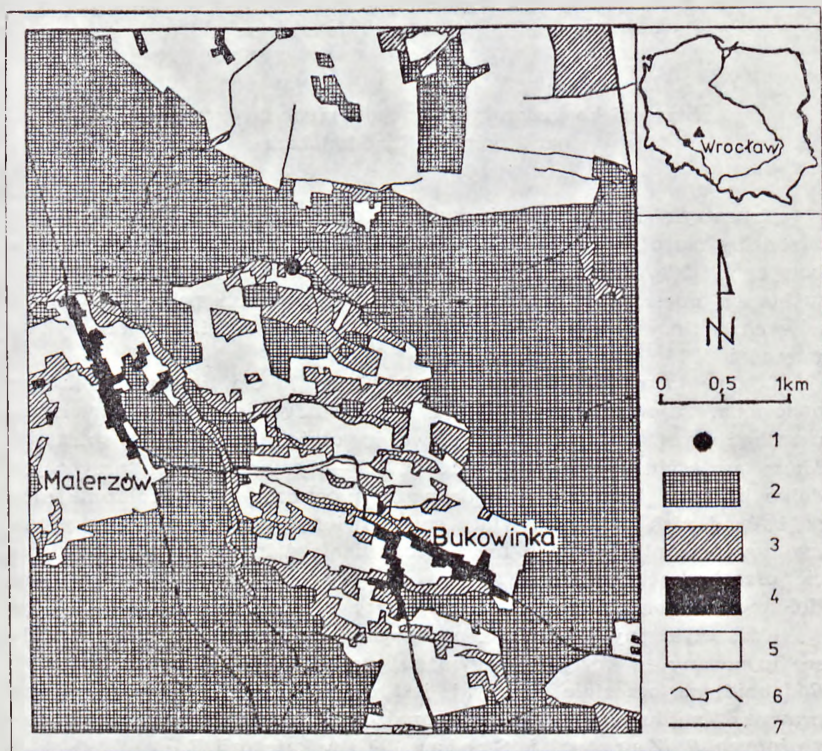
Kruszczyk siny *Epipactis purpurata* (*E. sessilifolia*) to gatunek z rodziny storczykowatych *Orchidaceae*, rosnący w lasach bukowo-dębowych i dębowo-grabowych o dużym zacieleniu runa, a niekiedy w borach mieszanych (Ender 1987). Storczyk ten należy do taksonów charakterystycznych dla związku *Carpinion betuli* (Szafer, Zarzycki 1977).

Lodyga kruszczyka sinego, wysokości do 70 cm, jest gęsto, krótko owłosiona. Jajowato-lancetowate liście o sinawozielonym zabarwieniu, przechodzącym u nasady w fioletowe, są ułożone na lodydze spiralnie. Mogą one osiągać do 10 cm długości i 3—4 cm szerokości, przy czym dolne liście są krótsze od międzywęźli, natomiast wyżej położone mogą być od nich dłuższe. Kwiaty są ustawione spiralnie w gęste grona kwiatowe. Działki kielicha mają zabarwienie żółtawozielone, na szczycie przechodzące w fioletowe. Nasadowy człon warzki jest wewnątrz fioletowy, natomiast jej szerokojąkowy koniec białozielony.

Kruszczyk siny to gatunek europejski (Rothmaler 1986), w Polsce uznawany za krytyczny, wymagający badań (Szafer i in. 1986). Podobnie jak pozostałe storczyki, jest u nas objęty całkowitą ochroną prawną. Znajduje się na „Czerwonej liście roślin naczyniowych zagrożonych...” (Zarzycki, Szelağ 1992) w kategorii R.

Nowe stanowisko kruszczyka sinego zostało odnalezione w sezonie wegetacyjnym 1994 r. w okolicach Malerzowa (ryc. 1), w gminie Dobroszyce (woj. wrocławskie). Pod względem fizjograficznym obszar ten wchodzi w skład mikroregionu Brama Maleszowska wydzielonego w obrębie mezoregionu Wzgórze Trzebnickie (Kondracki 1994). Populacja kruszczyka sinego liczyła 164 osobniki kwitnące i zajmowała powierzchnię ok. 1500 m². Poszczególne egzemplarze rosły tu w rozproszonym, przeważnie po 1—2 okazy kwitnące obok siebie, czasem po 5—6, a wyjątkowo w skupieniach 14—16 okazów. Stanowisko kruszczyka sinego znajduje się we fragmencie lasu o charakterze grądu *Galio-sylvatici Carpinetum*, należącego do częściej spotykanych zespołów leśnych na terenie Wzgórz Trzebnickich (Macicka, Wilczyńska 1990). Ten fragment grądu rozciąga się wzdłuż niewielkiego strumienia — dopływu Sąsiedzicy (w zlewni Baryczy); otoczony jest łąkami, polami i monokulturą sosny.

W bezpośrednim sąsiedztwie wspomnianego strumienia można spotkać niewielkie platy lasu o charakterze łągu. W drzewostanie tych

Ryc. 1. Stanowisko kruszczyka siniego w pobliżu Malerzowa: 1 — populacja kruszczyka siniego, 2 — lasy, 3 — łąki, 4 — tereny zabudowane, 5 — pola, 6 — strumienie, 7 — ważniejsze drogi. — Locality of *Epipactis purpurata* near Malerzów: 1 — population of *Epipactis purpurata*, 2 — forests, 3 — meadows, 4 — urban areas, 5 — fields, 6 — streams, 7 — main roads

fragmentów dominuje olsza czarna *Alnus glutinosa*, natomiast w partiach o charakterze łąki, nieco oddalonych od strumienia, dominują w drzewostanie: dąb szypułkowy *Quercus robur*, lipa drobnolistna *Tilia cordata*, grab zwyczajny *Carpinus betulus*, wiąz pospolity *Ulmus minor*, czerecha zwyczajna *Prunus padus* i klon polny *Acer campestre*. W warstwie krzewów dość pospolicie występuje tu: głóg jednoszyjkowy *Crataegus monogyna*, dereń świdwa *Cornus sanguinea*, jarzab pospolity *Sorbus aucuparia*, leszczyna *Corylus avellana* oraz śliwa tarnina *Prunus spinosa*. Ostatni z wymienionych gatunków domi-

nuje w zbiorowisku *Pruno-Crataegetum* (= *Carpino-Prunetum*), odgrywającym rolę otuliny lasu w strefie kontaktowej z łąkami i polami.

Jak wspomniano, kruszczyk siny preferuje dość duże zacienienie runa, dlatego też w bezpośrednim sąsiedztwie jego okazów, w okresie optimum kwitnienia (przełom sierpnia i września), oprócz siewek wyżej wymienionych drzew, znaleziono jedynie nieliczne rośliny zielne, a wśród nich takie gatunki, jak: gwiazdnica wielkokwiatowa *Stellaria holostea*, gajowiec żółty *Lamium galeobdolon*, wiechlina gajowa *Poa nemoralis*, turzycza leśna *Carex sylvatica*, kłosownica leśna *Brachypodium sylvaticum*, miodunka ćma *Pulmonaria obscura* czy turzycza odległokłosa *Carex remota*. Znacznie ciekawiej wygląda to miejsce w porze rozwoju geofitów; masowo zakwita tu wówczas ziarnopłon wiosenny *Ranunculus ficaria*, towarzyszą mu: zawilec gajowy *Anemone nemorosa*, luskiewnik różowy *Lathraea squamaria* oraz kokoryczka wielkokwiatowa *Polygonatum multiflorum*.

Fragment lasu będący siedliskiem opisywanego storczyka stanowi jedynie pozostałość dużego kompleksu grądu środkowoeuropejskiego. Obecnie w sąsiedztwie stanowiska kruszczyka siniego przeważają zbiorowiska leśne w formie sztucznych nasadzeń sosnowych, pola uprawne oraz zbiorowiska łąkowe. Wśród tych ostatnich można jeszcze odnaleźć fragmenty zespołu *Cirsio-Polygonetum*, a miejscami także *Molinietum medioeuropaeum*. Są one również miejscem występowania interesujących gatunków — łącznie w zbiorowiskach sąsiadujących ze stanowiskiem kruszczyka siniego odnaleziono jeszcze 12 roślin chronionych, w tym z gatunków objętych całkowitą ochroną prawną takie, jak: goździk pyszny *Dianthus superbus* (na „Czerwonej liście...” zaliczony do kategorii R), mieczyk dachówkowaty *Gladiolus imbricatus*, listera jajowata *Listera ovata*, kruszczyk szerokolistny *Epipactis helleborine*, storczyk szerokolistny *Dactylorhiza majalis*, kwitnący okaz bluszczu pospolitego *Hedera helix*, wawrzynek wilczczyko *Daphne mezereum*, śniedek baldaszkowaty *Ornithogalum umbellatum*; spośród częściowo chronionych występują tu: kalina koralowa *Viburnum opulus*, kruszyna pospolita *Frangula alnus*, centuria pospolita *Centaurium erythraea* ssp. *erythraea*, konwalia majowa *Convallaria majalis*. Wśród innych występujących tu roślin do ciekawszych, a nie objętych ochroną prawną zaliczyć można m. in.: dziewięciornika błotnego *Parnassia palustris* oraz przyłaszczkę pospolitą *Hepatica nobilis*.

Na początku naszego stulecia z terenu Dolnego Śląska znanych było kilkanaście stanowisk kruszczyka siniego (Schube 1904), niestety większość z nich do tej pory nie została potwierdzona. Fakt ten w znacznym stopniu podnosi walor ochronny odnalezionego stanowiska, a także sąsiadujących z nim zbiorowisk roślinnych.

Zygmunt Dajdok

Endler Z. 1987. Nowe stanowisko *Epipactis purpurata* (= *E. sessilifolia* Peterm., *E. violacea* Bor.) na Pojezierzu Chodzieskim. *Badania Fizjogr. nad Pol. Zach.*, B, Bot. 38: 173—175.

Kondracki J. 1994. *Geografia Polski. Mezoregiony fizyczno-geograficzne*. PWN, Warszawa.

Macicka T., Wilczyńska W. 1990. Zbiorowiska leśne wschodniej części Wału Trzebnickiego (Wzgórza Trzebnickie, Twardogórskie, Ostrzeszowskie). *Acta Univ. Wratislaviensis, Prace Bot.* 44: 39—140.

Rothmaler W. 1986. *Erkursionsflora für die Gebiete der DDR und der BRD*. Kritischer Band, Volk und Wissen Volkseigener Verlag, Berlin.

Schube T. 1904. *Flora von Schlesien*. Breslau.

Szafer W., Zarzycki K. 1977. *Szata roślinna Polski*. PWN, Warszawa.

Szafer W., Kulczyński S., Pawłowski B. 1986. *Rośliny polskie*. PWN, Warszawa.

Zarzycki K., Szelaąg Z. 1992. *Czerwona lista roślin naczyniowych zagrożonych w Polsce*. W: *Lista roślin zagrożonych w Polsce* (red. Zarzycki K., Wojewoda W., Heinrich Z.). Inst. Bot. im. W. Szafera, PAN, Kraków.

Interesujące gatunki storczykowatych w lesie bukowym koło Bukwałdu pod Olsztynem

Około 20 km na północ od Olsztyna przebiega południowo-wschodnia granica naturalnego zasięgu buka pospolitego *Fagus sylvatica* w Polsce. W jej pobliżu zachowało się jeszcze kilka interesujących fragmentów lasów bukowych, mających zbliżoną do naturalnej szatę roślinną. Jednym z najpiękniejszych jest obszar lasu położony na północ od przystanku kolejowego Bukwałd. Na ryc. 1 przedstawiono położenie rozpatrywanego terenu, o powierzchni około 300 ha, i orientacyjne rozmieszczenie stanowisk niektórych znalezionych na nim gatunków z rodziny storczykowatych *Orchidaceae*. Większą część omawianego arealu zajmuje zbiorowisko leśne zbliżone do zespołu *Melico-Fagetum* (Matuszkiewicz 1982), czyli żyznej buczyny niżowej w jej stosunkowo najuboższej postaci. W runie brak wprawdzie gatunku charakterystycznego w postaci perlówki jednokwiatowej *Melica uniflora*, ale zastępuje ją blisko spokrewniona perlówka zwisła *M. nutans*. Inne gatunki tutaj charakterystyczne lub wyróżniające to: kostrzewa leśna *Festuca altissima*, przylaszczka pospolita *Hepatica nobilis*, bluszcz pospolity *Hedera helix*, gwiazdnica wielkokwiatowa